

СУТНІСТЬ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

© 2014 ЯНЕНКОВА І. Г., ЛЯХОВЕЦЬ О. О.

УДК 338.24:338.45

Яненко І. Г., Ляховець О. О. Сутність інституціонального забезпечення розвитку промислового комплексу

Визначено та обґрунтовано сутність інституціонального забезпечення розвитку промислового комплексу. Систематизовано та обґрунтовано основні інститути промислового комплексу України. Наголошено на необхідності вдосконалення інституціональних структур, що впливають на життєдіяльність і розвиток промислового комплексу, яке має йти шляхом використання як ринкових механізмів, так і через державне регулювання функціонування ланок національної інноваційної системи. Визначено основні напрями організаційно-інституціональних перетворень у промислово-му комплексі України. Обґрунтовано доцільність перенесення центру ваги структурних трансформацій у промисловості на регіональний рівень, розроблено пропозиції стосовно розподілу повноважень державних і регіональних органів влади для здійснення цих реформ.

Ключові слова: інститути, інституціональне забезпечення, інституціоналізм, промисловий комплекс, промислова політика

Табл.: 2. Бібл.: 17.

Яненко Ірина Георгіївна – доктор економічних наук, доцент, провідний науковий співробітник, відділ промислової політики, Інститут економіки та прогнозування НАН України (вул. Панаса Мирного, 26, Київ, 01011, Україна)

Email: 777fler@gmail.com

Ляховець Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, декан, факультет економічних наук, Чорноморський державний університет ім. П. Могили (вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, 54003, Україна)

Email: o.liakhovetz@gmail.com

УДК 338.24:338.45

Яненко И. Г., Ляховец Е. А. Сущность институционального обеспечения развития промышленного комплекса

Определена и обоснована сущность институционального обеспечения развития промышленного комплекса. Систематизированы и обоснованы основные институты промышленного комплекса Украины. Отмечена необходимость совершенствования институциональных структур, влияющих на жизнедеятельность и развитие промышленного комплекса, которое должно идти по пути использования как рыночных механизмов, так и через государственное регулирование функционирования звеньев национальной инновационной системы. Определены основные направления организационно-институциональных преобразований в промышленном комплексе Украины. Обоснована целесообразность переноса центра тяжести структурных трансформаций в промышленности на региональный уровень, разработаны предложения относительно распределения полномочий государственных и региональных органов власти для осуществления этих реформ.

Ключевые слова: институты, институциональное обеспечение, институционализм, промышленный комплекс, промышленная политика

Табл.: 2. Библ.: 17.

Яненко Ирина Георгиевна – доктор экономических наук, доцент, ведущий научный сотрудник, отдел промышленной политики, Институт экономики и прогнозирования НАН Украины (ул. Панаса Мирного, 26, Киев, 01011, Украина)

Email: 777fler@gmail.com

Ляховец Елена Александровна – кандидат экономических наук, доцент, декан, факультет экономических наук, Черноморский государственный университет им. П. Могили (ул. 68 Десантников, 10, Николаев, 54003, Украина)

Email: o.liakhovetz@gmail.com

UDC 338.24:338.45

Yanenkova I. H., Liakhovets O. O. Essence of institutional provision of industrial complex development

The article identifies and justifies the essence of institutional provision of the industrial complex development. It systemises and justifies main institutes of industrial complex of Ukraine. It marks a necessity of improvement of institutional structures, which influence activity and development of the industrial complex, that should go along the way of use of both market mechanisms and state regulation of functioning of links of the national innovation system. The article identifies main directions of organisational and institutional transformations in the industrial complex of Ukraine. It justifies expediency of shifting the focus of structural transformations in industry to the regional level and develops proposals with respect to distribution of authorities of state and regional bodies of authorities for the conduct of these reforms.

Key words: institutes, institutional provision, institutionalism, industrial complex, industrial policy

Tabl.: 2. Bibl.: 17.

Yanenkova Iryna H. – Doctor of Science (Economics), Associate Professor, Leading Researcher, Department of Industrial Policy, Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine (vul. Panasa Myrnogo, 26, Kyiv, 01011, Ukraine)

Email: 777fler@gmail.com

Liakhovets Olena O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Dean, Faculty of Economic Sciences, Black Sea State University named after P. Mohyla (vul. 68 Desantnykiv, 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine)

Email: o.liakhovetz@gmail.com

Вступ. Загострення негативних явищ та процесів у розвитку національної промисловості, високий ступінь її залежності від зовнішньоекономічних чинників, нестача внутрішніх джерел зростання обумовлюють необхідність суттєвої трансформації промислового комплексу

країни. Для успішності розв'язання цього завдання потрібне, в першу чергу, належне інституційне забезпечення. У теоретико-методологічному плані вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, О. Алімов, Т. Артёмова, Ю. Бажал, А. Гриценко, Г. Клейнер, А. Мельник, Р. Нуреев, А. Олійник,

В. Тарасевич [1 – 7] та ін. дослідили інституціональну динаміку розвитку суспільства, розробили нові механізми інституціональних змін, пропозиції щодо усунення суттєвих інституціональних деформацій економічної системи тощо. Вагомий внесок у дослідження питань розвитку промислового комплексу в Україні здійснили О. Амоша, І. Булеєв, В. Геєць, А. Даниленко, А. Дейнеко, М. Кизим, П. Купчак, А. Яковлев, М. Якубовський [8 – 12] та ін.

Однак, незважаючи на наявність великого масиву наукових розробок у цій сфері, питання сутності та структури інституціональної складової промислового комплексу поки що залишаються поза увагою дослідників. Крім того, існуючий відчутний розрив між реальним станом наукового та практичного вирішення завдань перетворення промислового комплексу (ПК) України, складність, багатоаспектність і наукова дискусійність цієї проблеми вимагають продовження наполегливої праці. Тому **метою цієї статті** є розвиток теоретичних основ і розробка практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення рівня обґрунтованості рішень щодо трансформації інституціональної складової промислового комплексу.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові методи дослідження, системний підхід, методи формальної логіки, традиційні методи статистичної обробки інформації.

Викладення основного матеріалу. Інституціоналізм – напрямок в економічній науці, зосереджений на аналізі інститутів, який характеризується значною різноманітністю своїх шкіл і великою кількістю концепцій (неоінституціональна економічна теорія, економічна теорія прав власності, теорія трансакційних та інтеракційних витрат, нова політична економія, економічна соціологія тощо). Незважаючи на розбіжності у деяких методологічних підходах, для всіх досліджень в рамках цього напрямку характерним є надання вагомому значення емпіричному аналізу інституціонального середовища, зокрема впливу інститутів на ефективність використання обмежених ресурсів та забезпечення економічного зростання. Оскільки інституціоналізму властива різноманітність, вважаємо за доцільне не вступати у дискусію щодо трактування основних термінів. Наведемо їх у тому вигляді, в якому вони використані для нашого дослідження. Інститути – норми, обмеження, принципи поведінки («правила гри»), механізми спонукання до їх дотримання, якими люди керуються у своїх діях. Інституціональне середовище – сукупність формальних та неформальних «правил гри», які утворюють рамки взаємодії між людьми. Інституціональна система – група взаємопов'язаних інститутів, що функціонують у межах соціально-економічних об'єктів різного рівня: від підприємств до країни в цілому та спрямовані на забезпечення економічного зростання.

Інституціональна система може змінюватися в часі за допомогою досягнення формальних або неформальних компромісів між різними групами інтересів у суспільстві. Подальші інституціональні зміни в Україні залежать від змін у форматі відносин між владою і суспільством. Науковцями виділяються три напрями (моделі) таких відносин у зв'язку з економічним розвитком: 1) автономний уряд (незалежний у своїх діях від уподобань груп впливу і виборців); 2) консенсус суб'єктів прийняття політичних

рішень і груп впливу («консенсус еліт»), що передбачає надання групами тиску політичній підтримки в обмін на проведення вигідної їм економічної політики; 3) консенсус суб'єктів прийняття політичних рішень і виборців, для якого характерна орієнтація політиків на запити і уподобання основної маси електорату [2]. На жаль, модель третього типу ігнорується на практиці, а рішення на користь інтересів держави так, як їх розуміє уряд, та на користь груп впливу призводять до неефективного перерозподілу ресурсів і, відповідно, виникненню диспропорцій у розподілі доходів. Все це заважає прояву переваг ринку і водночас не дає можливості для усунення його недоліків.

Історія економічного розвитку, починаючи з першої промислової революції (як наслідку накопичення запасу наукового знання, втіленого у виробничих процесах і засобах виробництва), свідчить про ключову роль інституціональної системи до необхідних реорганізацій у визначенні здатності економічної системи здобути максимум корисності та прибутковості від її наявного потенціалу. Інституціональна система, як сукупність інститутів, разом з організацією визначають контекст, у якому здійснюється економічна діяльність. У табл. 1 ми показали основні особливості інституціоналізму у розрізі наукових шкіл.

Наведені в табл. 1 особливості служать основою для наших розробок стосовно інституціонального забезпечення економічного розвитку промислового комплексу. Оновлення організаційних структур відповідно до завдань економічного розвитку передбачає створення відповідних інституціональних основ. Д. Норт вважає, що «те, як організації виникають і розвиваються, в основному визначається інституціональною основою» [13, с. 13]. Головна роль інституцій у ПК, як і у суспільстві, полягає у тому, щоб зменшити невизначеність шляхом встановлення постійної взаємодії між людьми. Для ефективної організації важливими будуть правила, що заохочуватимуть до інновацій і розвитку.

Інституціональне забезпечення економічного розвитку ПК (його змістовне наповнення) – це дії влади, спрямовані на встановлення інститутів (норм, правил, обмежень) і визначення порядку їх дотримання, спрямовані на досягнення цілей і завдань, які ставить влада у взаємодії із суб'єктами ПК (або за відсутності такої взаємодії). Завдання інституціонального забезпечення довгострокового економічного розвитку ПК – проведення реформ у сфері промисловості, дотримання прав і свобод суб'єктів господарювання, реальне сприяння розвитку інститутів ринку.

Інституціональне забезпечення економічного розвитку ПК досягається не прямо, а через відповідні організації: органи державної влади, корпоративні та інші підприємницькі структури, державні підприємства, спеціалізовані державні установи у сфері промисловості. Організаційні аспекти мають вагоме значення як такі, що тісно пов'язані з традицією неоінституціоналізму і теорією фірми Коуза, згідно з якими створення організацій (фірм) відбувається з метою економії трансакційних витрат. Таким чином, увага має звертатися також на проблеми формування ефективних організаційних структур у реальному секторі економіки України, адекватних викликам сьогодення, проблеми взаємодії державних інституцій і ринкових агентів, а також на інституціональні аспекти інноваційного розвитку промислового комплексу.

Особливості інституціоналізму

Школи інституціоналізму	Представники	Особливості
Старий інституціоналізм: концепція людської поведінки; концепція розвитку ринкового господарства; теорія циклів; економічна теорія накладних витрат; теорія дієвої конкуренції; ідея акселератора; ідея вбудованих стабілізаторів; теорія обмеженої раціональності; теорія пошуку інформації; теорія трансакцій	Т. Веблен У. К. Мітчел Дж. М. Кларк Г. Саймон Дж. Стіглер Дж. Коммонс А. Афталіон С. Кузнец Г. Мюрдаль Дж. Гелбрейт	Заперечення принципу оптимізації; заперечення методологічного індивідуалізму; зведення основної задачі економічної науки до розуміння функціонування господарства, а не до прогнозу та передбаченню; заперечення підходу до економіки як до рівноважної системи і трактування економіки як системи, що еволюціонує під керуванням процесів кумулятивного характеру; сприятливе ставлення до державного втручання в ринкову економіку
Неоінституціоналізм	Р. Коуз О. Уільямсон Д. Норт Т. Егертсон Е. Фуруботн Р. Ріхтер	Важливішими рисами людської поведінки є обмежена раціональність та опортунізм; здійснення ринкових трансакцій і, як наслідок, функціонування цінового механізму та інших атрибутів ринкової економіки пов'язано з витратами, які називають трансакційними; суб'єкти господарювання для мінімізації трансакційних витрат виробляють інститути (створені людиною обмеження, які структурують політичну, економічну і соціальну взаємодію), які впливають на результати функціонування і динаміку економіки; організації та інститути не є інваріантними чинниками. Вони змінюються у часі та в залежності від розташування, політичного устрою та структури прав власності, від технологій, що застосовуються, та фізичних характеристик ресурсів, товарів, послуг, що є предметом обміну
Еволюційний інституціоналізм	Р. Нельсон С. Уинтер Дж. Ходжсон А. Грейф Е. Шоттер	Відмова (меншою мірою, часткова) від передумов оптимізації і методологічного індивідуалізму; акцент на дослідженні економічних змін; проведення біологічних аналогій; врахування ролі історичного часу; головна роль у поведінці суб'єктів господарювання належить рутинам, які являють собою дещо подібне до стійких стереотипів поведінки; сприятливе ставлення до державного втручання; інститути розглядаються як рівноваги, що вирішують проблеми кооперації та координації у цілком конкретних взаємодіях, які носять повторюваний характер
Економіка угод (новий французький інституціоналізм)	Л. Тевено Л. Болтянські О. Фаворо Ф. Емар-Дюверне	Ринкова економіка розглядається не як окремо узятий об'єкт дослідження, а як підсистема суспільства; суспільство розглядається з точки зору аналізу різноманітних «інституціональних підсистем» чи «світів», кожний з яких характеризується особливими способами координації між людьми – «угод» – та особливими вимогами до дій людей – «норм поведінки»; раціональність як спосіб поведінки та прямування до ринкової рівноваги як спосіб координації трактується лише як «частковий випадок»

Джерело: складено авторами за [2; 5; 6] та доповнено

Серед управлінців, економістів та науковців немає єдності у поглядах на роль держави в забезпеченні інституціональних змін, що є відображенням загострення дискусії з проблеми ролі держави в економіці. Так, прихильники *методологічного індивідуалізму* (погляди яких ми поділяємо) пояснюють існування інститутів через інтереси і поведінку індивідів, які їх використовують для координації своїх дій. Тобто, індивіди первинні, інститути вторинні. У свою чергу, прихильники *холізму* дотримуються думки, в якій вихідним пунктом стає не індивід, а інститут. Іншими словами, характеристики індивідів виходять із характеристик інститутів, а не на-

впаки. У табл. 2 нами систематизовано основні інститути промислового комплексу, які в сукупності з інституціональним середовищем утворюють інституціональну складову ПК.

Так, до основних законодавчих і нормативних актів, які регламентують та регулюють діяльність суб'єктів ПК, відносимо, зокрема, Концепцію загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року, діючі програми в ПК, Положення про Міністерство промислової політики від 19.07.2013 р. №389/2013, накази та розпорядження органів влади, які зазначені нами у табл. 2, тощо.

Таблиця 2

Інститути промислового комплексу у розрізі правил, норм, установ та організацій

Інститути ПК як правила, норми, механізми спонукання	Інститути ПК як установи та організації		
	Регулюючі	Інститути розвитку	Підприємства та об'єднання
Законодавчі і нормативні акти	Міністерство промислової політики	Торгово-промислова палата	Група компаній «Метінвест»
Формалізовані норми поведінки суб'єктів ПК	Департамент промислової політики у складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі	Європейська Мережа Підприємництва	ПАТ «Укрнафта»
Неформальні відносини суб'єктів ПК	Галузеві департаменти промисловості у складі облдержадміністрацій	Наукові установи і організації	ПАО «Азовмаш»
Механізми спонукання до дотримання встановлених правил і норм	Антимонопольний комітет	Український союз промисловців та підприємців	Кондитерська корпорація «Roshen»
	Митна служба	Індустріальні парки	АТ «Мотор Січ»
	Податкова інспекція	Кластери у промисловості	Корпорація «Богдан»
	Інші	Інші	Інші

Джерело: розроблено авторами

Формалізовані норми поведінки суб'єктів ПК закріплені цими суб'єктами у документах про партнерські зв'язки, якими найчастіше виступають підприємницькі договори та угоди у сфері виробництва, торгівлі, товарообміну, фінансових відносин.

Неформальні відносини суб'єктів ПК являють собою мережу відповідних комунікацій і зв'язків, дотримання «неписаних правил» ділової етики, підприємницької культури, традицій і звичаїв у стосунках між людьми.

На практиці існує безліч механізмів спонукання до дотримання встановлених правил і норм. Для промисловості їх зручніше представити у вигляді трьох груп: економічні, соціально-психологічні та організаційні. До економічних механізмів можна віднести ті, дія яких призводить до отримання матеріальної винагороди (або збитків) – наприклад, механізми «відмивання грошей». Дія соціально-психологічних механізмів забезпечує отримання соціального ефекту (чи погіршення) для ПК в цілому та для його суб'єктів зокрема. Таким ефектом може бути, наприклад, зайнятість (чи безробіття). Організаційні механізми спонукання внаслідок своєї економічної природи здатні забезпечити як матеріальні, так і нематеріальні вигоди. Прикладом такого механізму може бути організаційна платформа, спрямована на досягнення визначеної мети.

Регулюючі інститути у промисловому комплексі безпосередньо впливають на його життєдіяльність шляхом здійснення нагляду та регулювання. Результати цього впливу відображаються в економічних показниках промисловості та можуть бути як позитивні, так і негативні. Серед регулюючих інститутів у ПК провідним є Міністерство промислової політики, яке виступає головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну промислову політику. Як і раніше, головною вадою у діяльності даного міністерства є його структура, яка не дозволяє повною мірою виконувати встановлені завдання. Постійні реоргані-

зації, які відбувалися протягом останніх 10 років, не змінили стан справ на краще, в основному через те, що вони не мали системного характеру. Наша пропозиція щодо зміни структури Міністерства промислової політики полягає у створенні не тільки галузевих, але й регіональних департаментів (відділів тощо). Це забезпечить повноту виявлення проблем у діяльності ПК та комплексність і пошук оптимальних шляхів їх вирішення, сприятиме прискоренню темпів розвитку вітчизняної промисловості та підвищенню її конкурентоспроможності.

Інститути розвитку промислового комплексу, на відміну від регулюючих інститутів, забезпечують лише позитивний вплив на його діяльність, оскільки мають на меті консолідацію бізнес-суспільства в роботі з удосконалення діючого законодавчого та нормативного забезпечення у сфері промисловості. В Україні наявна чисельна мережа галузевих наукових установ та організацій, які можна віднести до сфери промисловості, зокрема Інститут економіки промисловості НАН України, Український інститут промислової власності, Національний університет харчових технологій, Київський національний університет технологій та дизайну, наукова установа Інститут хімічної технології та промислової екології тощо. Їх діяльність спрямована, головним чином, на дослідження і розробки в галузі промисловості та на надання освітніх послуг.

У 2011 році Україна приєдналась до Європейської Мережі Підприємництва EEN (Enterprise Europe Network) згідно зі Ст. 21.5 Програми з конкурентоспроможності та інновацій шляхом створення консорціуму EEN-Україна, до якого увійшли представники бізнесу та державних установ, а також наукові організації. Європейська мережа підприємництва пропонує широкий спектр послуг: отримання доступу до ринкової інформації, вирішення юридичних питань, визначення потенційних бізнес-партнерів у Європі, підтримка інновацій та трансферу технологій. EEN налічує майже 600 партнерів з 52 країн світу [14].

Заплановане створення в Україні індустриальних парків може забезпечити розвиток економіки і зростання конкурентоспроможності регіонів. Водночас, це збільшить інвестиції і створить нові робочі місця. Представники міжвідомчої комісії, яка готує пакет рекомендацій щодо включення індустриальних парків до відповідного Реєстру, прийняли рішення про можливість створення трьох парків. Ними є «Долині» на Івано-Франківщині, парк «Славути» (Хмельницька область) і парк «Рясне – 2» (Львів). Законодавство України передбачає можливість часткового фінансування з Держбюджету для облаштування індустриальних парків. У свою чергу, Митний кодекс звільняє від сплати мита обладнання для облаштування таких парків.

Первинною та основною ланкою промислового комплексу виступають його підприємства та їх об'єднання. У табл. 2 ми навели лише декілька з тих, що забезпечують нашій країні міжнародне визнання. На жаль, за результатами 2013 року доводиться констатувати про значні та тривалі темпи падіння у промисловості – 18 місяців поспіль, що склало 4,7 % [15].

Дослідження Світового банку, присвячені актуальним теоретичним і практичним проблемам розвитку інститутів у сучасній економіці (доповіді Світового банку за 1997, 2002 рр.), ставлять своїм завданням виявлення ролі інститутів в підтримці зростання економіки, стимулюванні цього зростання, тобто створення ефективно діючих інститутів, які б забезпечували ефективне використання і розвиток наявних ресурсів та активів. Наголос робиться на значенні інститутів порівняно з економічною політикою, відзначається, що лише гарної політики недостатньо, і вказується, що проблеми зростання економіки і подолання бідності реально вирішуються з розвитком інститутів. До важливих напрямів інституціональної модернізації національних економік, в т. ч. і для України, належать: 1) створення взаємодоповнюючої комплексної системи інститутів, бо вплив кожного з них визначається наявністю «підтримуючих» інститутів, а також ступенем корумпованості влади. Тому порівняно з розвиненими країнами, що відзначаються розгалуженою системою інститутів, в слабозрозумітих і трансформаційних країнах такі цілі не вдається досягти швидко; 2) максимальне використання переваг місцевих умов (від соціальних норм до географічних особливостей), що мають вирішальне значення при рівності показників доходу, для чого необхідно використовувати модернізаційний експериментальний підхід; 3) зв'язок учасників ринків повинен розвиватись на основі внутрішніх інформаційних потоків і прозорих торгових відносинах, що створює попит на виникнення нових інститутів; 4) розвиток конкуренції, рівень якої впливає на ефективність існуючих інститутів, змінює мотивацію і поведінку людей, а також створює попит на нові інститути [16].

Інститутами, які ефективно впливають на розвиток ринків, у першу чергу є такі, що допомагають управляти ризиками при ринкових обмінах, посилюють їх ефективність та збільшують доходи. З цих позицій існують три основні напрями ефективного функціонування інститутів: 1) інститути призначені для створення і цілеспрямованого розподілу інформації щодо таких характеристик ринків як ринкові умови, товари і учасники ринків, що допомагає останнім виявити партнерів, види діяльності, рівень доход-

ності, кредитоздатності, а для органів влади – ефективно проводити регулюючу діяльність; 2) інститути визначають і сприяють здійсненню прав власності, тобто прав відносно активів і доходів, чітко визначення яких є невід'ємною основою ринкової економіки та ефективності її функціонування. Одним із найважливіших її аспектів є вирішення питання про визнання прав на землю; 3) забезпечення конкуренції як стимулюючої сили ринкової економіки, що забезпечує рівні можливості діяльності і спрямування ресурсів (зокрема, інвестиційних) у найбільш ефективні проекти [2, с. 56].

Деформованість і нестабільність економічних оцінок факторів виробництва у перехідній економіці України як результат їх становлення в умовах високої інфляції, нерозвиненої ринкової інфраструктури, кризи виробництва, фінансово-кредитної системи, з одного боку, та відносна завищеність цін на енергоресурси, сировину і матеріали порівняно з цінами галузей обробної промисловості (зокрема, машинобудування, легкої промисловості), з іншого боку, призвели до необґрунтованого подорожчання продукції, що виробляється з цих ресурсів, зниження їх конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках. Значна заниженість ціни людської праці зумовлює вплив висококваліфікованої робочої сили з України, робить неможливими реформи в соціальній сфері, пов'язані із більш повним відображенням у зарплаті витрат на відтворення робочої сили. Тому інституціональна система, спрямована на збереження диспропорцій у розподілі доданої вартості не на користь найменших працівників, опосередковано стримує інноваційний розвиток ПК у середньо- та довгостроковій перспективі. Необхідні зміни у пропорціях розподілу доходів, які дадуть можливість розширити внутрішній попит, внутрішні заощадження домогосподарств і відповідні ресурси фінансового сектору. Вважаємо, що така переорієнтація економічної політики на людину не суперечить ліберальним принципам ринку. Навпаки, забезпечення відтворювальної функції заробітної плати дасть потужний поштовх формуванню та розвитку людського капіталу як вирішального фактора економічного розвитку ХХІ ст. Це підтверджується і обґрунтовується у доповіді Світового банку за 2013 рік [17]. Крім того, зростання доходів і формування масових заощаджень поступово змінюватиме структуру власності в Україні, знищуючи власне джерело формування кланово-олігархічної власності.

Дієюю є тактика інституціональних змін «зверху», що полягає у впровадженні норм (інститутів) для усунення диспропорцій в оцінці факторів виробництва. Державна політика не може зменшити доходи від капіталу і усунути диспропорції у розподілі ВВП між працею і капіталом інакше, ніж шляхом цілеспрямованого підвищення вартості робочої сили у підконтрольних державі секторах. Відтак, серед нагальних інституціональних змін у сфері оцінок основних факторів виробництва, праці і капіталу необхідно виділити два основні завдання економічної політики: на етапі створення ВВП і первинного розподілу доходу – підняття рівня мінімальної заробітної плати; на рівні вторинного розподілу ВВП – підняття мінімальних соціальних стандартів за рахунок скорочення доходів номенклатури у формі так званих «інших» витрат.

Українська економіка через несформованість потрібного інституціонального середовища має нахил до обмеження дії ринкових механізмів. Тому ціни (ціновий механізм) є важливим регулятором (координатором) економіки, вони формують її структуру, сприяють установленню економічної рівноваги і саморегулюванню господарських пропорцій. У той же час цінові диспропорції викривляють реальні масштаби структурних елементів економіки і тим самим можуть націлювати на помилкові структурні зрушення. Тому потрібно постійно приділяти увагу аналізу дієвості та ефективності цінового механізму, виділяючи і зважуючи вплив ціноутворення на показники економічного розвитку. З цією метою доцільно виконувати зіставлення структури економіки у незмінних (порівнянних) і фактичних цінах, а також розраховувати індекси-дефлятори за галузями економіки (видами економічної діяльності) і тільки після цього робити висновки щодо структурних зрушень. Завдання ефективною структурною трансформації ПК полягає в оптимізації системи з декількох структурних зрушень, а також завданні послідовності їхнього здійснення, при цьому найвищий ефект мультиплікатора буде спостерігатися між зрушеннями з найбільшою взаємозалежністю. Процес структурних трансформацій може відбуватися стихійно і за допомогою регулятора. Зарубіжний досвід свідчить, що навіть у країнах із розвинутою економікою регулювання структурних трансформацій здійснюється державою, оскільки чинники, що визначають напрям і якість структурних перетворень, входять у сферу «провалів ринку» і не підлягають ефективному ринковому саморегулюванню.

Необхідність структурної модернізації вітчизняної економіки, і у першу чергу її основної ланки – промисловості, має бути одним з ключових елементів державної економічної політики. За своїм впливом на основні параметри і тенденції соціально-економічного розвитку структурна політика має в сучасних умовах вирішальне значення в системі заходів, що здійснюються урядом. На цей час держава має в своєму розпорядженні потужний набір методів, інструментів і засобів впливу на процес структурних змін у промисловості, які можна звести в такі групи: економічні методи та інструменти прямої і непрямої дії; заходи стосовно правового, організаційно-адміністративного та соціально-психологічного забезпечення структурних реформ.

Проведений нами аналіз чинників, що зумовили розвиток процесів структурних трансформацій у промисловості України, засвідчив, що перехід до ринкових відносин в Україні супроводжувався суттєвими змінами у структурі промислового виробництва. Накопичений на час початку реформ структурний дисбаланс, розрив традиційних господарських зв'язків, втрата керованості економічними процесами, неефективна приватизація, недостатня увага до впровадження адекватних ринкових методів і інструментів управління на всіх рівнях призвели на першому етапі реформ до обвального спаду промислового виробництва, наслідки якого не вдалося подолати повною мірою дотепер.

Ефективність структурних перетворень у промисловому комплексі визначається, головним чином, наявністю інвестиційних ресурсів і відповідною структурно-інвестиційною політикою, що забезпечує їхній раціо-

нальний розподіл. Аналіз ходу інвестиційних процесів в Україні свідчить про їх недостатню структуроутворюючу спрямованість, а також про обмеженість фінансових джерел і можливостей, що залучаються для здійснення структурних трансформацій у промисловості. Сучасний стан інвестиційного потенціалу України з точки зору перспектив структурних перетворень потребує суттєвого коригування державної інвестиційної політики, а саме: впровадження методів оптимального розподілу ресурсів за інвестиційними програмами з урахуванням їхньої пріоритетності; збільшення обсягу державних інвестицій і посилення контролю за їхнім цільовим розподілом і використанням; розробки і впровадження моделей змішаного фінансування довгострокових інвестиційних проектів; підвищення ефективності залучення і використання іноземних інвестицій і коштів населення. Структурні трансформації промислового комплексу України, що сталися за роки незалежності, відбувалися у вигляді стихійних регресивних зрушень, які мали найбільшу інтенсивність на початковому етапі реформ. Дослідження науковців показали, що найбільшою кореляцією характеризуються структурні зрушення в машинобудуванні і легкій промисловості, а також у чорній металургії і галузях паливно-енергетичного комплексу України [9]. Такі особливості структурних трансформацій промисловості України доцільно враховувати при розробці і реалізації державної структурної політики та при формуванні відповідних програм для визначення найбільш ефективних напрямів перетворень, спроможних ініціювати структурні зрушення в суміжних галузях і таких, що викликають найбільший синергетичний ефект.

В умовах хронічної нестачі інвестиційних ресурсів і необхідності суттєвої модернізації механізму управління економікою в країні задача здійснення структурних трансформацій у промисловості не може бути належним чином вирішена на загальнодержавному рівні. Посилення уваги до ролі регіонів у забезпеченні інноваційного розвитку економіки, а також наявність особливостей у соціально-економічних характеристиках, потенціалі і задачах подальшого розвитку різних регіонів України ставлять актуальним питання про залучення регіональної складової до формування і реалізації державної політики структурних реформ. З урахуванням досвіду розвинених країн і особливостей територіальної організації ПК України політику структурних реформ у промисловості країни доцільно розробляти як цілісну систему взаємопов'язаних заходів, що забезпечують гармонізацію загальнодержавних і регіональних інтересів у сфері структурних трансформацій ПК.

Вагоме значення структурних перетворень у промисловості обумовлює необхідність створення відповідного організаційного забезпечення, яке має містити ряд спеціальних органів різного рівня та відповідну комплексність розробки, координації і реалізації заходів щодо структурної перебудови промислового комплексу України. На загальнодержавному рівні таким органом має стати постійно діючий Комітет з питань структурної перебудови промисловості при Міністерстві промислової політики України, який має визначати загальні цілі і генеральну лінію структурних реформ. На рівні регіонів доцільно створити регіональні центри структурних реформ, які на базі партнерства держави, бізнесу, науки і громадськості будуть само-

стійно формувати стимули і важелі для залучення в регіон інвестицій відповідно до намічених заходів щодо структурної перебудови ПК регіону. Це сприятиме прогресивним структурним трансформаціям промислового комплексу для забезпечення підвищення конкурентоспроможності і рівня соціально-економічного розвитку регіонів.

Таким чином, основними напрямками організаційно-інституціональних перетворень у ПК вважаємо: створення відповідного організаційного забезпечення структурних реформ у промисловості; запровадження корпоративних стратегій та нових прогресивних форм і методів організації та управління; утворення висококонцентрованих і інтегрованих структур; поширення процесів кластеризації компаній; орієнтацію на використання ключових ресурсів фірми; запровадження мережевої організації бізнесу. Інтеграція економіки України до європейської і світової економічної системи, безперечно, супроводжуватиметься посиленням конкуренції вітчизняних підприємств з іноземними компаніями. Для забезпечення захисту національних інтересів потрібне створення відповідних формувань вітчизняних товаровиробників, що здатні б були ефективно функціонувати в умовах загострення міжнародної конкуренції.

Висновки. Інституціональне забезпечення економічного розвитку ПК (його змістовне наповнення) – це дії влади, спрямовані на встановлення інститутів (норм, правил, обмежень) і визначення порядку їх дотримання, спрямовані на досягнення цілей і завдань, які ставить влада у взаємодії з суб'єктами ПК (або за відсутності такої взаємодії). Завдання інституціонального забезпечення довгострокового економічного розвитку ПК – проведення реформ у сфері промисловості, дотримання прав і свобод суб'єктів господарювання, реальне сприяння розвитку інститутів ринку.

Особливості структурних трансформацій промисловості України доцільно враховувати при розробці і реалізації державної структурної політики та при формуванні відповідних програм для визначення найбільш ефективних напрямів перетворень у ПК, спроможних ініціювати структурні зрушення в суміжних галузях і таких, що викликають найбільший синергетичний ефект.

Посилення уваги до ролі регіонів на даному етапі розвитку ПК та економіки в цілому, а також обмеженість централізованих інвестиційних ресурсів обумовлюють доцільність перенесення центру ваги структурних перетворень у промисловості на регіональний рівень. При цьому на рівні центру доцільно сконцентрувати увагу на формуванні загальнонаціональної концепції структурних трансформацій промисловості та на питаннях координації життєдіяльності та розвитку ПК. На рівні регіонів повинні формуватися і реалізовуватися відповідні регіональні стратегії з урахуванням територіально-природних, виробничих особливостей регіонів і цілей їхнього соціально-економічного розвитку.

Удосконалення інституціональних структур, що впливають на життєдіяльність і розвиток ПК, має йти шляхом використання як ринкових механізмів (зокрема, через формування ефективного конкурентного середовища), так і через державне регулювання функціонування ланок національної інноваційної системи. Це необхідно як для формування додаткових потужних стимулів мобілізації ре-

сурсів, що спрямовуються на інноваційний розвиток ПК, так і для забезпечення ефективної взаємодії між усіма його ланками.

В Україні відбувається процес становлення нових організаційних структур – різного роду інтегрованих об'єднань, що в цілому відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку великого бізнесу. Інтегровані форми господарювання утворюються в основному спонтанно, незважаючи на різні існуючі перешкоди, пов'язані з обставинами правового, кон'юнктурного і концептуального характеру. Серед них протиріччя загальнодержавних і приватних інтересів, відсутність необхідної єдності зусиль окремих відомств; відсутність належної нормативно-законодавчої бази; відсутність необхідних методичних розробок забезпечення ефективної взаємодії підприємств, що об'єднуються; недоліки в грошово-кредитній та податковій системі; наявність кризових та інерційних явищ тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клейнер Г. Б. Новая институциональная экономика: на пути к «сверхновой» [Текст] / Г. Б. Клейнер // Российский журнал менеджмента. – 2006. – № 1. – Т. 4. – С. 113–122.
2. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: Монографія / О. М. Алимов, А. І. Даниленко, В. М. Трегубчук та ін. – К.: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. – 520 с.
3. Мельник А. Ф. Система інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки: сутнісні характеристики та проблеми формування [Текст] // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2. – С. 7–17.
4. Нуреев Р., Латов Ю. Что такое зависимость от предшествующего развития и как ее изучают российские экономисты [Текст] // Вісник ТНЕУ. – 2012. – № 2. – С. 228–170.
5. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований [монография] / под ред. д-ра экон. наук А. А. Гриценко. – Х.: Форт, 2008. – 928 с.
6. Розмаинский И. В. Институционализм [Текст] // JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES (Журнал институциональных исследований). – 2010. – Том 2. – № 4. – С. 130–144.
7. Олейник А. Н. Институциональная экономика : Учебное пособие / А. Н. Олейник. – М.: ИНФРА-М. – 2000. – 416 с.
8. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України: Монографія / М. О. Кизим. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 304 с.
9. Пріоритети розвитку внутрішнього ринку України [Науково-аналітична доповідь] / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НАНУ А. І. Даниленка, д-ра экон. наук. Л. В. Дейнеко, д-ра экон. наук. В. О. Точиліна; НАН України, Ін-т экон. та прогноз. – К., 2013. – 70 с.
10. Амоша О. І. Структурні зміни у промисловості України: стан та пріоритетні напрямки: Монографія / О. І. Амоша, Ю. В. Макогон, Л. О. Збаразька та ін./ НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2004. – 180 с.
11. Булеев И. П. Управление промышленными предприятиями в условиях кризиса: монография / И. П. Булеев, Т. Ю. Корытко, А. В. Тельнова. – Донецк; Краматорск : ДГМА, 2011. – 196 с.
12. Яковлев А. І. Організація промислового виробництва / А. І. Яковлев та ін.; за ред. А. І. Яковлева, С. П. Сударкіна, М. І. Ларка. – Х.: НТУ «ХПІ», 2007. – 397 с.

13. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д.Норт. – Пер. з англ. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

14. Європейська Мережа Підприємництва EEN (Enterprise Europe Network) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.enterprise-europe-network.ec.europa.eu/>

15. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

16. Світовий банк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/>

17. Група Всемирного банка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2012/10/01/jobs-cornerstone-development-says-world-development-report>

REFERENCES

Alymov, O. M., Danylenko, A. I., and Trehobchuk, V. M. *Ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: instyutsionalne ta resursne zabezpechennia* [The economic development of Ukraine: institutional and resource support]. Kyiv: Ob'iednanyi instytut ekonomiky NAN Ukrainy, 2005.

Amosha, O. I., Makohon, Yu. V., and Zbarazska, L. O. *Strukturni zminy u promyslovosti Ukrainy: stan ta priorityetni napriamky* [Structural changes in industry of Ukraine: status and priorities]. Donetsk, 2004.

Buleev, I. P., Korytko, T. Yu., and Telnova, A. V. *Upravlenie promyshlennymi predpriiatiami v usloviakh krizisa* [Management of industrial enterprises in a crisis]. Donetsk; Kramatorsk: DGMA, 2011.

Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Hruppa Vsemyrnoho banka. <http://www.worldbank.org/ru/news/press-release/2012/10/01/jobs-cornerstone-development-says-world-development-report>

Instyutsionalnaia arkhitektonika i dinamika ekonomicheskikh preobrazovaniy [Architectonic and institutional dynamics of economic transformation]. Kharkiv: Fort, 2008.

Kyzym, M. O. *Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy* [Industrial policy and clustering of Ukraine's economy]. Kharkiv: INZHEK, 2011.

Kleyner, G. B. "Novaia instyutsionalnaia ekonomika: na puti k «sverkhnovoyu»" [New Institutional Economics: Towards a "supernova"]. *Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta* vol. 4, no. 1 (2006): 113-122.

Melnyk, A. F. "Systema instyutsiinoho zabezpechennia strukturnoi transformatsii natsionalnoi ekonomiky: sutnisni kharakterystyky ta problemy formuvannia" [The system of institutional support for the structural transformation of the national economy: essential characteristics and problems of formation]. *Visnyk TNEU*, no. 2 (2012): 7-17.

Nort, D. *Instyutsii, instyutsiina zmiana ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic development]. Kyiv: Osnovy, 2000.

Nureev, R., and Latov, Yu. "Chto takoe zavysymost ot predshestvuiushcheho razvytiya y kak ee yzuchaiut rossiyskiye ekonomisty" [What is the path dependence of development and how to learn Russian economists]. *Visnyk TNEU*, no. 2 (2012): 228-170.

Oleynik, A. N. *Instyutsionalnaia ekonomika* [Institutional Economics]. Moscow: INFRA-M, 2000.

Priorytety rozvytku vnutrishnyoho rynku Ukrainy [Priorities of Ukraine's domestic market]. Kyiv, 2013.

Rozmainskiy, I. V. "Instyutsionalizm" [Institutionalism]. *JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES* vol. 2, no. 4 (2010): 130-144.

Svitovyi bank. <http://www.worldbank.org/>

Yakovliev, A. I. *Orhanizatsiia promyslovoho vyrobnytstva* [Industrial production]. Kharkiv: NTU «KhPI», 2007.

Yevropeiska Merezha Pidpriemnytstva EEN (Enterprise Europe Network). <http://portal.enterprise-europe-network.ec.europa.eu/>